

Аналіз дискурсу у регіональних студіях: цілі та межі застосування

Константинов В.Ю., к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Аналіз дискурсу як специфічна методологія широко вживаний у суспільних науках, у міждисциплінарних дослідженнях суспільних явищ та процесів. До особливих переваг методології належить її спроможність враховувати у вивченні тексту суспільно-політичний контекст, аналізувати ціннісні структури, відштовхуватись від особливостей формування наративу окремих акторів дискурсу². Такий підхід дозволяє використовувати аналіз дискурсу як для формування гіпотез дослідження, так й для їх перевірки. Це стає в нагоді особливо у міждисциплінарних дослідженнях, де ступінь використання евристичного пошуку висока й “економніший” інструментарій в арсеналі дослідника стає чи не обов’язковою передумовою оптимального використання ресурсів у процесі дослідження.

Звісно, аналіз дискурсу залишається перш за все інструментом для роботи із текстом (в широкому сенсі цього поняття). Отже, робота з об’єктивним (стосовно самого дослідження) текстом, апріорі передбачена в межах методології, накладає певні обмеження на застосування інструменту у дослідженнях — як у кожному окремому випадку, так щодо цілих напрямів дослідження. На перший погляд, саме з цієї причини регіональні студії — тут мова піде про дослідження регіонів міжнародних, хай у широкому колі підступів, від великих міждержавних регіональних комплексів до малих транскордонних — не належать до сфер, де застосування аналізу дискурсу виглядає очевидним, а переваги його використання — безсумнівними.

Відтак, з огляду на розвиток методології регіональних студій, ключовим питанням є визначення дослідницьких мотивів використання аналізу дискурсу, потенційні вигоди від введення його у методологію (виграші відносні, порівняно із іншими, наявними, такими що себе давно

2 Тут ми розглядаємо аналіз дискурсу у його методологічному вимірі, вимірі діагностичний та епістемологічний залишивши за дужками. Про останні див.зокрема у Chouliaraki L. Discourse analysis // The SAGE handbook of cultural analysis / Ed by Bennett, T, Frow, J. - London: SAGE Publications, 2008. - pp. 674-698.

затвердили у регіональних студіях, методами), й обмеження його використання, що визначатимуть межі застосування аналізу дискурсу. Очевидно, що спосіб, в який аналіз дискурсу використовується у регіональних студіях, є дещо специфічним, таким, що несе на собі відбиток особливостей стратегій дослідження регіональних проблем.

Мабуть, найсуттєвішим мотивом введення аналізу дискурсу до методології регіональних студій є його потенційні можливості вирішити питання, що виникають стосовно феномену регіональної ідентичності. Ці питання набувають особливої значущості у дослідженні міжнародних регіональних комплексів, які спираються на субнаціональні одиниці, наприклад, як у випадку євро регіонів. Адже, поєднання множинних ідентичностей (національних та локальних, етнічних, мовних тощо) та складні механізми самоідентифікації (особливо внаслідок подвійної природи регіонотворення, коли окремий творчий внесок у процес роблять державні інститути національного рівню, та самоврядування й суспільні інститути рівню місцевого) роблять надзвичайно складним визначення дійсної ієрархії чинників регіоналізації: які із ідентичностей виступають в якості рушіїв цього процесу, які — лише в якості модифікаторів.

Звісно, міждисциплінарний погляд на регіональні процеси в усталених комплексах, коли вже сформовані інститути, визначені та розвинуті механізми та принципи функціонування регіональних структур, дозволяє розкрити питання регіональної ідентичності та її взаємодії із регіоналізацією багатьма способами. Але в ситуації, коли консолідація регіонального простору знаходиться на початковій стадії, або якщо той самий простір залучено у декілька процесів регіоналізації одночасно, валідність результатів отриманих багатьма традиційними способами може викликати сумніви. Саме за таких обставин аналіз дискурсу, особливо, дискурсу політичного дозволяє отримати найбільш переконливі та обґрунтовані результати.

Ключову роль тут будуть відігравати визначення контексту та аналіз культурних відсилань в процесі дискурсу. Власно, ці етапи проведення аналізу стають важливими для висунення гіпотез щодо природи регіоналізації та динаміки регіональної спільноти, та перевірки гіпотез щодо ієрархії чинників регіональної консолідації. В процесі визначення контексту дискурсу буде визначено спонуки до підтримання позитивної динаміки міжнародного регіону, адже без цього неможливо позначити місце регіонального дискурсу в структурі більш загальних суспільних дебатів: в національних межах та у межах великих міжнародних структур,

наприклад, Європейського Союзу, за різними загальними темами, як то політичними, економічними, тощо³.

Роль культурних відсилань є ще більш важливою й, до певної межі, нетиповою для аналізу дискурсу. Адже сама проблема інтертекстуальності (не лише й не стільки у філологічному її сенсі, як у суспільному) буде вирішуватися за умови визначення співвідношення та впливу на дискурс різних наративів: національного та локального, національного та іноземного, локального та міжнародного. Відносна сила, впливовість джерел, що знаходяться поза полем дискурсу, але чий вплив однозначно фіксується у дискурсі — це питання фактично дозволяє напряму отримувати відповіді про особливості формування та еволюції регіональних ідентичностей.

Зауважимо, що таке дослідження виглядає найбільш перспективним для малих міжнародних комплексів, локалізованих в межах порівняно невеликих та гомогенних спільнот у прикордонних регіонах (отже, пов'язаних між собою або приналежністю до єдиного етносу, або тісними господарськими зв'язками). Саме тут, у поєднанні методологій аналізу дискурсу та етнографічного методу, із опорою на живу мову транскордонного дискурсу можливо отримати об'єктивні результати щодо факту існування та особливостей розвитку регіональної спільноти.

Такий підхід, звісно, контрастує із критичним аналізом дискурсу у його першочерговій увазі (та повазі) до ЗМІ як засобу й простору дискурсу⁴. Але в частині постулату про соціальне конструювання дискурсу, твердження про мову (в нашому випадку — локальну “мову” регіональної спільноти) як суспільну практику аналіз місцевого політичного дискурсу та критичний аналіз дискурсу по суті сходяться до одної позиції: двоєдності дискурсу як продукту та інструменту суспільно-політичного процесу.

Це дає можливість розглядати два обмеження у застосуванні аналізу дискурсу у регіональних студіях як умовні, так що можуть бути подолані навіть у межах наявної методології. По-перше, аспект визначення достовірності дискурсів ЗМІ та локальних спільнот втрачає дихотомічність в наслідок впровадження в обидва дискурси елементу соціальних медіа. Локалізація регіонального дискурсу відтак відбувається більш акцентовано, ефект впливу ЗМІ (яке більш регламентованої структури) пом'якшено за рахунок трансляції відповідного дискурсу засобами соціальних медіа із одночасною адаптацією відповідного наративу за допомогою локалізованих культурних відсилань.

3 Множинність суспільних впливів дискурсу та реакцій на нього зокрема підкреслено у Fairclough, N. *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. New York: Routledge, 2003.

4 Причини такого ухилу у критичному аналізі дискурсу добре розкриті у Machin, D. *How to do Critical Discourse Analysis. A Multimodal Introduction*. - London: SAGE Publications, 2012.

По-друге, процес відокремлення, іншості регіональної спільноти, що відбувається зокрема в процесі формування та розвитку регіонального дискурсу, повною мірою може бути зафіксований з позиції критичного аналізу дискурсу. Адже саме ідея суспільного конструювання засобами мовної комунікації буде виходити в такому процесі на перший план — незалежно від характеру взаємодії різних ідентичностей, конфлікту або взаємного доповнювання між ними.

Нарешті такий підхід може стати кроком у напрямку вирішення проблеми, пов'язаної із найбільш суттєвим обмеженням застосування аналізу дискурсу у дослідженні міжнародних регіональних комплексів: проблеми гетерогенної мовної основи регіонального дискурсу. Звісно ситуація, коли частини одного міжнародного регіону розмовляють різними мовами є дуже поширеною. Не лише у великих міжнародних регіонах, але й у малих транскордонних ця ситуація трапляється часто. Цю проблему теоретично можна вирішити завдяки трактуванню ціннісних структур ідентичностей як дискурсивних тверджень в рамках аналізу дискурсу, а процесу формування регіональної ідентичності — як власно дискурсу, окремий аналіз якого дозволить визначити особливості конструювання регіональної спільноти, що проявлятимуться у “мові” регіоналізації.